

1234567

ANALYSE
BESTAANDE
PROJECTEN

2. ANALYSE BESTAANDE PROJECTEN

Speelnatuur is geen nieuw fenomeen. Enkele decennia geleden was dit iets wat er gewoon was, iets wat vanzelf ontstond. Braakliggende terreinen tussen de bebouwing en de rand van de stad waren vanzelfsprekende ruige landjes om in te spelen. Nu worden natuurspeelplekken bewuster ingericht of beheerd. In dit hoofdstuk wordt een aantal projecten onder de loep genomen.

Inmiddels zijn er in de stad eigenlijk geen plekken die zomaar over zijn. Ruimte is te kostbaar geworden om de ontwikkeling zomaar aan zichzelf over te laten. Alles is gecultiveerd, iedere plek heeft een bestemming. Zo is speelnatuur in de Westerse wereld een bewuste bestemming geworden, doelbewust aangelegd om kinderen te laten spelen in de natuur. Naast groene speelplekken in de stad legt bijvoorbeeld Staatsbosbeheer speelbossen aan. Langzamerhand komen er steeds meer initiatieven om speelnatuur te ontwikkelen. Enkele ontwerpers en aannemers beginnen een zekere deskundigheid te ontwikkelen. Gemeentes nemen speelnatuur in hun beleid op (zie ook hoofdstuk 4 en 5).

Elke categorie uit de terminologie (hoofdstuk 1) verduidelijken we met een voorbeeld. We beschrijven het ontstaansproces, het ontwerp, het beheer en onderhoud,

en de ervaringen uit de praktijk. Op basis van de gestelde kwaliteitscriteria trekken we conclusies.

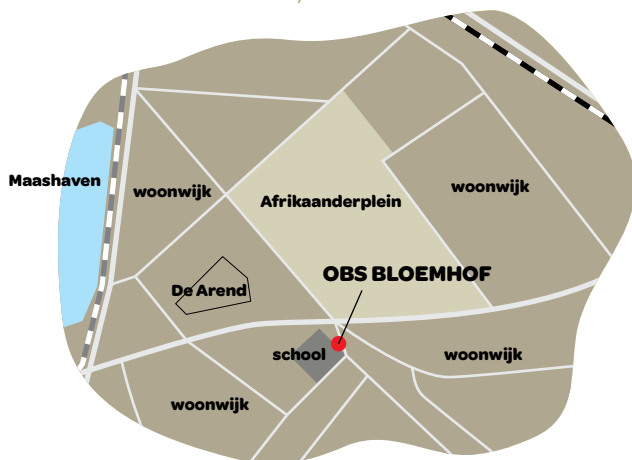
Per categorie kiezen we het volgende voorbeeld:

- **plek** - OBS Bloemhof, Rotterdam
- **zone** - Prettige Wildernis, Gent
- **plaats** - Stellenbos, Rotterdam Pendrecht
- **tuin** - Speeldernis, Rotterdam
- **terrein** - Varsseveld, Leerdam

Om de terminologie verder te verlevendigen voegen we nog twee voorbeelden toe:

- **groen ingerichte speeltuin** – Vogelwijk, Leiden. Een speeltuin verrijkt met groen
- **behavioural enrichment** – gorilla eiland, diergaarde Blijddorp, Rotterdam. Kunnen we wat leren van de inrichting van een dierentuin?

2.1 NATUURSPEEL - PLEK: OBS BLOEMHOF, ROTTERDAM

ROTTERDAM

Ligging en grootte

De natuurspeelplek van enkele tientallen vierkante meters is onderdeel van het schoolplein van de Openbare Basis School (OBS) Bloemhof in Rotterdam Zuid. De aanleg is begonnen in november 2007. De school ligt in een woongebied.

Proces

Om meer groen op het speelplein te krijgen, wordt een gedeelte van de tegels eruit gehaald. Daarna bedenken ze wat ze verder zullen doen. De aanleg kost wat tijd, maar met iedere keer een stukje erbij, kom je er ook.

Doel

De kinderen laten zien dat bijvoorbeeld radijsjes niet in de supermarkt groeien, maar in de grond. Laten zien dat je moet wachten tot er iets uit een zaadje groeit.

Initiatiefnemer

Schoolleiding en team.

Participatie

Kinderen, leerkrachten en ouders van groep 1/2.

Ontwerp

Er is geen ontwerp, alles ontstaat tijdens het proces. Het groene plein ontwikkelt zich nog steeds verder.

Inrichting en ontwerp

Ruimte om te spelen, 'chillen', zaaien, oogsten etc. Een grote hut van wilgentenen, een overkapte, beetje donkere plek om lekker te zitten en plekken om groenten, vruchten, kruiden, planten en bloemen te laten groeien.

Toegang en toezicht

De kinderen gebruiken het schoolplein tijdens schooltijd, onder toezicht van de leerkrachten. Na schooltijd sluit de school het plein. Tussen de middag speelt ook groep 3 op het kleuterplein. Zij weten dat ze de planten, bloemen en de paddenstoelen moeten laten staan, anders hebben bijvoorbeeld de kabouters geen huisje meer.

Beheer en Onderhoud

De kinderen werken met de leerkrachten onder schooltijd: zaaien, onkruid wieden, schoonhouden, water geven. Als de kinderen buiten spelen, start de leerkracht met het onderhoud van de tuin. De kinderen helpen vervolgens graag mee.

Foto: OBS Bloemhof

Organisatie en uitvoering

Schoolleiding en team.

Kosten aanleg en onderhoud

Kosten aanleg 70 euro. Een leerkracht is met een fotoboek van de tuin onder de arm naar tuincentra en de heemtuin gegaan. Door enthousiast te vertellen, heeft zij veel planten en zaden gratis gekregen.

Veiligheid

Geen bijzondere aansprakelijkheid.

De kinderen worden niet viezer dan wanneer ze in de zandbak spelen. Op de stapelmuurtjes lopen is erg leerzaam. Stenen zijn scherp: je kan er niet overheen rennen. De kinderen houden daar goed rekening mee. Wonderlijk genoeg heeft nog geen kind zich daaraan geschaafd. Ook de buurt houdt een oogje in het zeil. Werden er vroeger wekelijks ramen ingegooid, tegenwoordig komt dat bijna niet meer voor.

Ervaringen

Er gaat een wereld voor de kinderen open, ze zijn erg betrokken. De school investeert een beetje tijd, maar het resultaat is dat de kinderen er veel van leren en respect voor de natuur krijgen. De kinderen ontdekken iedere keer nieuwe dingen. Ze komen dan enthousiast vertellen wat ze gevonden hebben. Dat geeft veel voldoening.

De kinderen vinden het leuk wanneer de bessen rijp zijn. Ze vragen dan of ze al klaar zijn. Ze weten dat je alleen wat mag plukken als de juf zegt dat het rijp is. Het is heel leuk om die verwonderde toetjes te zien wanneer ze een worteltje of radijsje uit de grond trekken. Ze hadden toch piepkleine zaadjes in de grond gestopt? En nu is het iets geworden wat je kan eten!

De kinderen zijn erg betrokken bij *hun* tuin en leren andere kinderen al snel wat wel en niet mag.

Conclusies

Dit voorbeeld laat zien dat met weinig geld en ruimte toch een stukje speelnatuur gemaakt kan worden, dat kwaliteit toevoegt aan het bestaande schoolplein. Belangrijk hier is dat het initiatief uit de school zelf komt. Alles rond inrichting, aanleg en onderhoud wordt door de school zelf gedaan. Via de school raken de kinderen enthousiast om zelf mee te doen. De school maakt de natuurspeelplek onderdeel van het onderwijsprogramma.

GENT

2.2 NATUURSPEEL - ZONE: PRETTIGE WILDERNIS, GENT

Ligging en grootte

De speelzone (2007) van ca. 1,5 ha is ingebed in het nieuwe natuurrijke park St. Baafskouter-Rozebroeken van 14 ha. Het park ligt op het terrein waar vroeger volkstuinen lagen. De Prettige Wildernis ligt ten oosten van het centrum van Gent (België) in een woongebied met vooral rijtjeswoningen en sluit aan op een sportcomplex.

Proces

De ontwerper, bewoners en stadsdiensten werken samen. De ontwerper en de stadsdiensten bespreken op het terrein zelf het eerste praatplan en de schetsen met de bewoners. In de loop van het ontwerp en de uitvoeringsfase overleggen de ontwerper en stadsdiensten regelmatig met bewoners en de scholen.

Doel

Natuurrijk park met aandacht voor de geest van de plek: oude ligusterhagen (restanten volkstuinen), bestaande bomen, ecologie en herstel van de oude beek. Door spannende avontuurlijke plekken speels te gebruiken, kunnen kinderen zelf hutten bouwen en in bomen klimmen en is het een park dat voor allerlei publiek geschikt is.

Initiatiefnemer

Burgerinitiatief Actiegroep Sint-Baafskouter -Rozebroeken, stad Gent Groendienst, Dienst Stedenbouw, Jeugddienst.

Participatie

Omwonenden, stad, school, jeugdvereniging, ontwerper Fris in het Landschap.

Ontwerp

Fris in het Landschap, Gent.

Jean-François Van den Abeele, Els Huigens – landschap-sarchitecten samen met:

Ger Londo, Frederik Hendrickx – biologen;

Architettura – architecten;

Bjoke Carron – communicatie.

Inrichting en ontwerp

Ontvangstpleintjes aan de koppen van de straten. Parkbanden in parallelle stroken met verschillende atmosferen: zandrug met inheemse bloemenmengsels, struweelrand, bosstrook, parksteppe, beeklint. Thematische zones: hondenloopweide, kriekeboomgaard, bloeiende tuin van Eden als verwilderingborder, vliedertuin (in nabijheid van de school), avontuurlijke speelzone met heuvels. Door het park heen slingert een breed graslint met grasovalen als rustplek.

Toegang en toezicht

Vrij toegankelijk, sociale veiligheid door doorlopende fiets- en voetgangersverbindingen en dankzij grote mate van betrokkenheid van de buurt. Regelmatig worden er culturele, kunstige, speelse, beheeractiviteiten georganiseerd door de buurt.

Tekening: Fris in het Landschap, Gent

Onderhoud

De Stedelijke groendienst zorgt voor het regulier onderhoud van het park (frequent), school via beperkte initiatieven rond de heemtuint i.s.m. Groendienst, bewoners via Natuurvereniging voor het beheer van een zeggegraslandje op eigen initiatief (2x per jaar).

Organisatie en uitvoering

De Groendienst van de stad Gent, inclusief controle op speelzone.

Kosten aanleg en onderhoud

De totale investering voor de 1^e fase van het landschapspark bedraagt 1.014.033 euro. De Vlaamse Gemeenschap geeft de stad Gent een subsidie van 150.000 euro (vernieuwende projecten voor beter groen in de stad).

Organisatie en uitvoering

De Groendienst van de stad Gent, inclusief controle op speelzone.

Kosten aanleg en onderhoud

De totale investering voor de 1^e fase van het landschapspark bedraagt 1.014.033 euro. De Vlaamse Gemeenschap geeft de stad Gent een subsidie van 150.000 euro (vernieuwende projecten voor beter groen in de stad).

Veiligheid

Het hele park valt als openbaar gebied onder de verantwoordelijkheid van de stad Gent.

Ervaringen

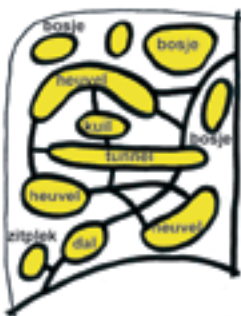
Spelen en natuurervaring gaan hand in hand in dit park. De betrokkenheid van de bewoners is groot. Het park wordt door een gevarieerd publiek gebruikt, is speels en attractief voor jong en oud. De sociale veiligheid is daardoor groter. Natuurrijk beheer vraagt wel om aanpassing van de groenarbeiders van de Groendienst.

Conclusies

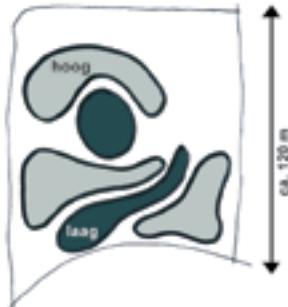
Bij inrichting en aanleg van de natuurspeelzone in het St. Baafskouterpark is in sterke mate ingegaan op de aanwezige structuren (beplanting, oude beek). Het aangebrachte reliëf zorgt voor een organisch landschap met veel spannende, verweven deelruimtes.

Door de betrokkenheid van de bewoners en de doorgaan- de wandel- en fietspaden is er veel informeel toezicht. De situering dichtbij een school en andere voorzieningen verrijkt de plek.

Ruimte

Reliëf

Veranderbaarheid

Zicht

2.3 NATUURSPEEL-PLAATS: STELLENBOS, ROTTERDAM

ROTTERDAM

Ligging en grootte

De Avontuurtuin Stellenbos (opening 2008) is vrij toegankelijk en ligt aan de oostelijke rand van de wijk Pendrecht in Rotterdam Zuid. De circa 500 m² grote speelnatuurplaats grenst aan de ene kant aan de bebouwing en aan de andere kant aan een waterpartij. Dat water is onderdeel van de oude groenstructuur van de wijk. Het water is een uitloper van de ecologische zone van het Zuiderpark. Aan de kant van het water is ook het viaduct van de metrolijn.

Proces

De deelgemeente Charlois benaderde Thuis op Straat (TOS) om de plek van een oude speellocatie opnieuw in te richten. TOS heeft samen met de bewoners en kinderen het idee van een avontuurtuin ontwikkeld. Het bureau BuitenKans vertaalde de ideeën van kinderen en omwonenden naar een ontwerp voor een avontuurlijk natuurspeelplaats.

Doel

Een avontuurtuin als speelplek en ontmoetingsruimte in de buurt. Door veel speeltoestellen weg te laten, de kinderen stimuleren om meer samen te spelen.

Initiatiefnemer

Thuis op Straat (TOS) in opdracht van de deelgemeente.

Participatie

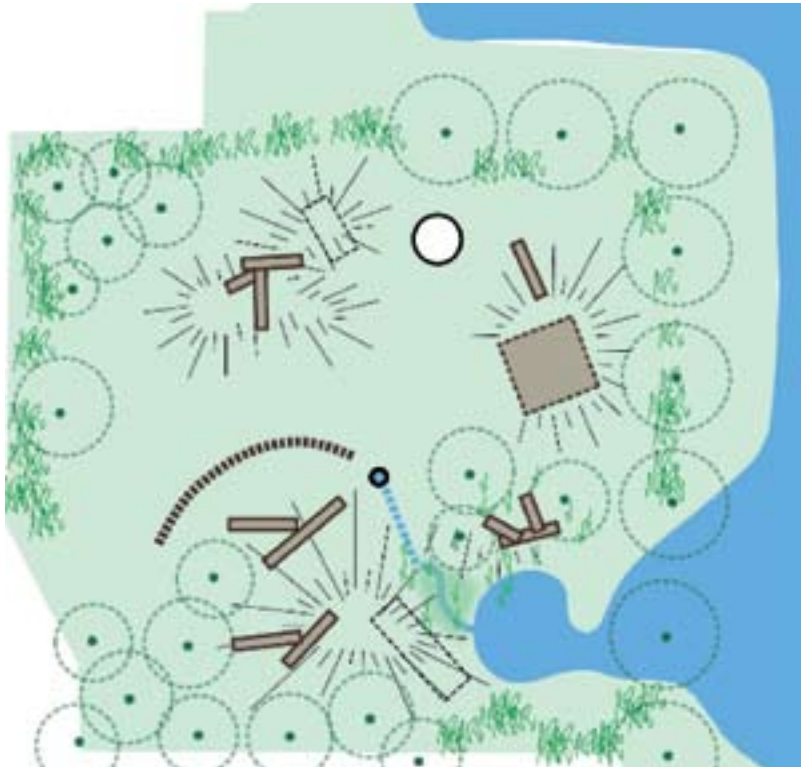
TOS bezoekt met een aantal kinderen en ouders de Speeldernis in Rotterdam om ideeën op te doen. Het ontwerp en de aanleg worden samen met de gebruikers gemaakt. BuitenKans begeleidt het ontwerp en de inrichting.

Ontwerp

BuitenKans, participatieve groenprojecten,
www.buitenkans.eu

Inrichting en ontwerp

Op het terrein zijn geen speeltoestellen gebruikt. Het terrein wordt gestructureerd door twee heuvels en beplanting. De locatie bestaat in principe uit twee delen: een plek met heuvel voor de echte kleintjes, niet zo groot, met een buis, niet zo hoog; en een groter deel met een grotere heuvel en buis, wat robuuster en spannend voor grotere kinderen. (In de uitvoering echter werd de grote buis in het gedeelte voor de kleintjes neergelegd en andersom). Verder is er een picknickplek, een vuurplaats en een verhoogde zitplek met een dak.

Organisatie en uitvoering

Gemeentewerken Rotterdam in samenwerking met BuitenKans.

Toegang en toezicht

De plaats is vrij toegankelijk, toezicht is er informeel door de omwonenden en incidenteel door TOS.

Beheer en Onderhoud

Het onderhoud zit in de gewone onderhoudscyclus van de deelgemeente. Verder zijn er gezamenlijke werkdagen met bewoners en kinderen. Afspraken over de werkdagen staan in het participatieplan van BuitenKans. De deelgemeente evalueert de werkwijze en stelt met de betrokkenen nieuwe afspraken voor 2009 vast.

Kosten aanleg en onderhoud

De deelgemeente financiert het project samen met de woningbouwcoöperatie, de Nieuwe Unie. Het gehele project kost rond 120.000 – 140.000 Euro.

Veiligheid

Het gebied is openbaar, de gemeente is verantwoordelijk.

Ervaringen

Het hele project duurt nu al 3 jaar. Voor een project met bewonersparticipatie is dat te lang. Bewoners kunnen wel geïnteresseerd blijven als er aan duidelijke tussenresultaten gewerkt kan worden.

De bewoners hebben nu de indruk van een heel traag proces. Een deel haakt hierom af. Gek genoeg vinden de gemeentelijke ambtenaren dit juist een snel proces. De complexe organisatie van de gemeente en de veelheid aan financieringspotjes (en allerlei regeltjes die daarbij horen) vragen van alle betrokkenen uithoudingsvermogen en doorzettingskracht.

Omdat de speelplek pas net klaar is, zijn de planten nog klein. De structurering van het terrein is hierdoor nog niet goed te zien. Het korte bestaan van deze plek maakt het moeilijk om iets over het gebruik te zeggen. Het eerste gebruik door de omwonende kinderen lijkt op dit moment nog matig.

De deelgemeente overweegt of deze plek, naast het gewone onderhoud, ook sociaal onderhouden moet worden.

Het sociaal cultureel werk (opbouwwerkers, jongerenwerk, kinderwerk) zou dan op deze plek aan de slag moeten gaan.

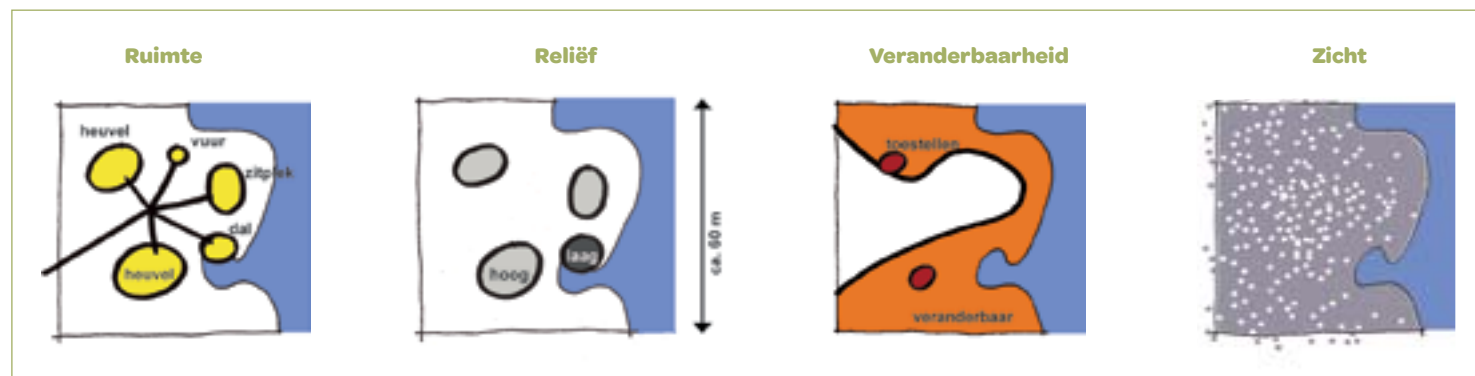
Conclusies

De natuurspeelplaats is nieuw. Het ligt op de plek van een bestaande speelplek op een relatief klein gebied van 500 m². De ruimtelijk structurende werking van de pas geplante planten is nog niet zo sterk. Nu is het terrein nog overzichtelijk en valt er weinig te ontdekken. Verstoppen kan achter de heuvels en in de rioolbuizen.

Er zijn geen speeltoestellen, alleen natuurlijke speelaanleidingen in de vorm van boomstammen. Dit geeft kinderen veel mogelijkheden om zelf hun spel in te vullen en de ruimte te gebruiken. Er zijn (nog) weinig mogelijkheden om zelf in de omgeving in te grijpen. Er zijn te weinig losse elementen om de omgeving mee te veranderen.

Voor een natuurspeelplaats in deze ruimtelijke context is vooral toezicht belangrijk.

De natuurspeelplaats is niet direct op de woningen georiënteerd (het gebied ligt aan de rand van het woongebied). Het voordeel is dat de plaats wel deel uitmaakt van de aanwezige groenstructuur. Het nadeel is dat niet alle kinderen er zelfstandig naar toe mogen gaan.

ROTTERDAM

Linge

2.4 NATUURSPEEL-TUIN: DE SPEELDERNIS, ROTTERDAM

Ligging en grootte

De tuin van ca 1 ha is in 2002-2003 aangelegd en ligt aan de rand van een vooroorlogse stadsuitbreiding in het westen van Rotterdam. De Speeldernis ligt in het Roel Langerakpark tussen sportvelden, de diergaarde Blijdorp, een Volkstuincomplex en de Mevlana moskee.

Proces

In 1987 treedt het Warenwetbesluit Atractie- en Speeltuinen (WAS) in werking. Veel Rotterdamse speeltuinen voldoen niet meer aan de veiligheidseisen van deze wet. De gemeente stelt een stimulatiebudget ter beschikking voor vernieuwing.

Het bestuur van bouwspeeltuin de Botte Spijker neemt samen met de eigenaar, de dienst Sport en Recreatie, het initiatief voor een natuurlijke avontuurlijke speeltuin. Excursies, een expertmeeting, participatiewerkshops en een integrale werkgroep leveren een programma van eisen. Dat vormt de basis voor het ontwerp door een landschapsarchitect.

Doel

Stadskinderen dagelijks dichtbij hun huis laten genieten van en kennis laten maken met de (inheemse) natuur in een speels tuinlandschap.

Initiatiefnemer

Het bestuur van de bouwspeelplaats, samen met de gemeentelijke dienst Sport en Recreatie.

Participatie

De speeltuin wil samen met kinderen en ouders het concept van natuurspelen in een grote stad uitwerken. De gemeente (Sport en Recreatie) stelt voor de vernieuwende participatie een extra budget ter beschikking. De speeltuin zet tien participatiestappen voor kinderen en ouders: excursie,

enquête, maquette bouwen, inspraak op ontwerp, nieuw logo maken, zaden en materialen verzamelen, grove structuur maken, tussenopening, inplant en inzaai. De speeltuincoördinator en de ontwerper begeleiden deze stappen.

Ontwerp

Dipl.-Ing. Sigrun Lobst, www.aardrijk-sigrunlobst.nl

Inrichting en ontwerp

Een s-vormige heuvelrug creëert drie samenhangende deelgebieden:

- een voorterrein voor kinderen t/m 6 jaar (kleinschalig, laag, overzichtelijk, tuinachtig beplant, enkele toestellen, zonnig, geschikt voor intensief gebruik);
- een centraal middengedeelte als feest- en groepsplaats (komvormig, open, met vuurplek, picknickweide en hoogstamfruitgaarde);
- een avontuurlijke rand vanaf 7 jaar (veel plek voor vrij spel en eigen initiatief, onoverzichtelijk, verscholen, rijk gedifferentieerd, landschappelijk, ruig, schaduwwijk).

In alle delen is water een centraal speelelement (bron, fontein, beek, canyon, vijver, eilanden).

Organisatie en uitvoering

Een stuurgroep zet het proces, de financiering en het beleid op. Het enthousiasme van één bevlogen ambtenaar van Sport en Recreatie zorgt voor veel voortgang. Een werkgroep werkt de procesdetails uit. Er is geen bestektekening, ze maken veel aanpassingen tijdens het proces ter plekke. De ontwerper begeleidt de uitvoering, dit loopt in drie fasen:

1. Grondwerk en infrastructuur door een aannemer
2. Inrichting en maken van de speelelementen door vrijwillig hovenierkamp
3. Inplant en inzaai door gebruikers

Toegang en toezicht

Toegang tijdens de openingstijden, toezicht tijdens de openingstijden door minimaal 2 medewerkers.

Beheer

Beheer door de speeltuinvereniging. Via het Buurt- en Speeltuinwerk, Rotterdam (als werkgeversorganisatie) zijn 2 coördinatoren (HBO) en 3 toezichthouders (ID-regeling) in dienst. Via het project Ruimte voor Contact (ministerie van Wijken, Welzijn en Integratie) werken er een tuinman, een administratieve kracht, een projectmedewerker (universitair) en stagiaires.

Onderhoud

De medewerkers onderhouden voor een groot deel de tuin tijdens de werkuren. Leden en vrijwilligers doen één keer per maand extra onderhoud op een tuinwerkdag. De opkomst is gering. Incidenteel organiseert de speeltuin via Zinnige Zaken (maatschappelijk verantwoord ondernemen) een bedrijfsuitje om in de tuin te komen werken. En mensen met een psychische handicap helpen in hun dagbesteding mee met het onderhoud.

De gemeente doet het groot onderhoud als het uitbaggeren van de watergangen en het kappen van bomen.

Kosten aanleg en onderhoud

De gemeente draagt een groot deel van de kosten (budget verbeteringen speeltuinen stedelijk en deelgemeente Noord, bijdrage uit Duurzame stad van het Milieubeleid en een bijdrage van de dienst Stedenbouw en Volkshuisvesting). Verschillende fondsen dekken het restant (Samen buiten spelen, Wereldnatuurfonds en Prins Bernhard Cultuurfonds). Het jeugdbeleid (dienst Sport en Recreatie) betaalt het participatietraject van 48.000 euro.

De kosten voor ontwerp en aanleg zijn 171.000 euro. De kosten voor lopend onderhoud zijn niet te bepalen, omdat de eigen mensen in hun werkuren het meeste doen.

Veiligheid

Alle speeltoestellen voldoen aan de WAS (fabrikantentoe- stellen met certificaat, zelfbouw gekeurd op locatie). De speeltuin beoordeelt alle natuurlijke speelaanleidingen met een risico-analyse. Het toezichthoudende personeel inspecteert elke dag visueel. Eén keer per week kijkt de coördinator grondiger. Een toezichthouder en een coördinator inspecteren één keer per kwartaal samen. Een extern bedrijf inspecteert jaarlijks. De speeltuin houdt een logboek bij.

Ervaringen

Het participatietraject zorgt voor aansluiting op de behoeftes en wensen en het zorgt voor een breed draagvlak. De meest populaire spelvormen zijn spelen met water; sjouwen en bouwen; verstoppen en achtervolgen. Ook de jongste kinderen genieten van de basiselementen: reliëf, zand en water, stenen en stokken, bloemen en bomen. Door het aanbieden van voldoende los speelmateriaal, verhoogt de speeltuin het speelplezier en de creativiteit. De kinderen beïnvloeden de natuur en de inrichting van de tuin vrij direct. Zo verandert de loop van de watergang door het bouwen van dammen met stenen en takken (continu). Hierdoor slopen de kinderen vrij weinig in de tuin. Het natuurlijke speelgroen kent weinig vandalisme, vernielingen richten zich vooral op de aanvullende zaken, zoals banken en prullenbakken.

Ondanks de steeds groeiende bezoekersaantallen (in het begin circa 12.000 bezoeken per jaar, nu circa 30.000 bezoeken), bouwt de tuin weinig duurzame relaties en een diepgaande natuurbeleving op. Het heel intensieve gebruik van de tuin vraagt meer onderhoud en vooral robuuste inrichting. De drukte in de tuin is erg afhankelijk van het weer en het seizoen. Dit maakt de planning soms moeilijk. Over het algemeen is de bezetting van de tuin kritisch. Er is geen personele ruimte voor extra activiteiten. Een groot deel van het bezoek zijn dagjesmensen, mensen die hun verjaardagsfeestje op de Speeldernis houden, of met een schoolreisje de tuin bezoeken. Dit bezoek komt niet alleen uit Rotterdam. De Speeldernis bereikt vooral

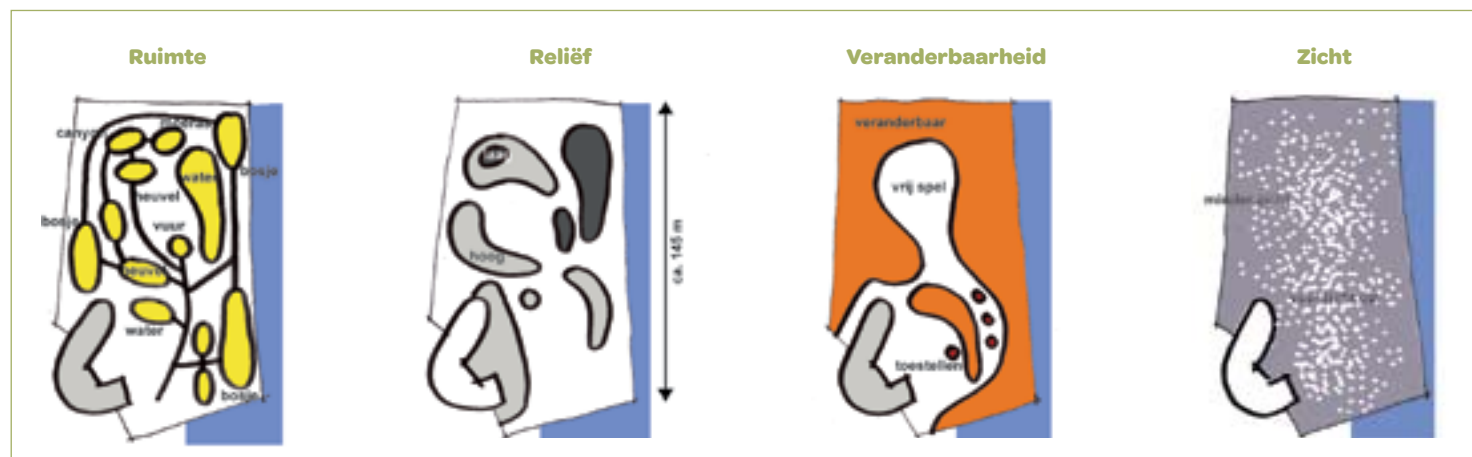
kinderen tot 12 jaar, oudere kinderen worden met dit concept niet bereikt. De tuin spreekt het meest hoger opgeleide ouders aan die zeer bewust hun kinderen opvoeden. Het blijkt lastig om een vanzelfsprekende relatie met de buurt te leggen. De speeltuin grenst ook niet direct aan een buurt. Het is moeilijk om kinderen of vrijwilligers voor een langere periode actief bij de tuin te betrekken. Pas met Ruimte voor Contact (bijdrage van het ministerie van Wijken, Welzijn en Integratie) lukt het om op een natuurlijke manier de buurtkinderen te bereiken. De Speeldernis deelt het gebouw met een kindercentrum. Ondanks deze onmiddellijke nabijheid, gebruiken alleen de peuterspeelzaal en de buitenschoolse opvang de tuin. Het kinderdagverblijf maakt weinig gebruik van de natuurtuin.

Conclusies

Het terrein van de natuurspeeltuin is opgedeeld in een voorterrein voor kleine kinderen tot 7 jaar en een avontuurlijk terrein met veel water voor kinderen vanaf 7 jaar. Het voorterrein is overzichtelijk ingericht met een aantal speeltoestellen voor kleine kinderen. Er is een ondiepe watergang in een breed zandbed dat vanaf een fontein door het zandspeelgedeelte in het voor-

terrein stroomt. Hier hebben kleine kinderen de mogelijkheid met zand en water te spelen en de omgeving te veranderen, waarvan intensief gebruik gemaakt wordt. Langs het pad zijn er een aantal nisjes om te zitten die meestal door ouders gebruikt worden en bieden wilgenhutten een plek om zich te verstoppen.

Het achterterrein kenmerkt zich door een grote dichtheid van landschappelijke ruimtes (gestructureerd door hoogteverschillen in het terrein en beplanting) met verschillende sferen (open, dicht, donker, licht, droog, nat, hoog, laag). De verschillende ruimtes worden door een netwerk van kleine paden verbonden die het mogelijk maken zich op heel verschillende manieren door het gebied heen te bewegen. In het achterliggende gebied is toezicht vooral vanaf de hoger gelegen punten mogelijk en vanaf de paden. Een deel van het gebied is heel onoverzichtelijk wat het spannend maakt om te ontdekken of zich te verstoppen, kinderen kunnen hier 'verdwijnen'. In de bosjes kan met allerlei los materiaal (takken, stenen, hooi - dit moet extra aangevoerd worden) hutten gebouwd worden. Er wordt veel aan en in het water en met modder gespeeld. Omdat de tuin intensief gebruikt wordt, komt het vooral aan de oevers en heuvels (modderglijbanen) tot erosie die nauwelijks tegen te houden is.

2.5 NATUURSPEEL-TERREIN: VARSEVELD, LEERDAM

Ligging en grootte

Het terrein van circa 2 ha dateert uit 1993/1994. Het ligt op een voormalig bedrijventerrein dicht bij de binnenstad van Leerdam. Het gebied ligt aan de Linge en grenst aan een nieuwbouwgebied, met een flatgebouw en laagbouw. Varsseveld is aan drie kanten door water omsloten.

Proces

Na sluiting van de oude houtfabriek, schieten bomen en struiken omhoog. Al snel ontstaat een ruig natuurerrein, waar kinderen graag spelen en hutten bouwen en waar mensen wandelen en hun honden uitlaten. Aanvankelijk bestaat het plan om, samen met de uitbreiding van de woonwijk, van deze plek een heemtuin te maken. De aanleg van een heemtuin is lastig. En het zou de kinderen uit de wijk van hun enige speelplek beroven. Uiteindelijk kiest Leerdam voor een spontaan begroeid, wild terrein. De spontane begroeiing blijft. Het is voor spelende kinderen geschikt. Een klein deel bij de entree wordt natuurtuin.

Doel

De combinatie van natuur en een natuurtuin met recreatie en kinderspel.

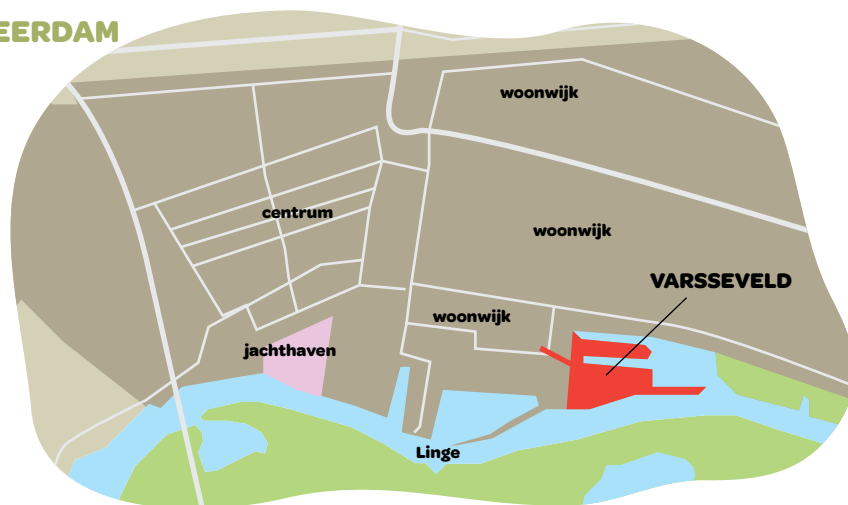
Initiatiefnemer

Dhr. Vermey, voormalig wethouder Ruimte gemeente Leerdam.

Participatie

De gemeente stelt een werkgroep in met bewoners en de wijkvereniging. Na realisatie van het plan, trekken de kinderen van een basisschool tijdens de boomfeestdag bomen om. Goede voorlichting, een inspraakavond en regelmatig stukjes in de krant zorgen voor begrip en draagvlak bij de inwoners voor deze ontwikkeling.

LEERDAM

Ontwerp

Hans van der Lans, Ecoplan Natuurontwikkeling,
www.ecoplan.nl

Inrichting en ontwerp

Er is een overzichtelijk voorterrein met enkele speeltoe- stellen voor de kleine kinderen. Daarachter ligt de entree naar de heemtuin en het natuurterrein. Het natuurterrein kent verschillende zones met bos, struweel, natuurlijke oevers en spontaan ontstane padjes. Natuurlijke barrières als stammenwanden maken delen van het terrein moeilijk toegankelijk. De inrichting van het terrein gaat in hoofdlijn uit van de bestaande structuur en beplanting. De oevers worden verlaagd, bijvoorbeeld om te kunnen zwemmen in de Linge en er wordt een natuurlijke oeverbescherming aangelegd. Een deel van het gebied wordt opgehoogd en een leemvijver aangelegd. Het grondwerk geeft het terrein een natuurlijke vormgeving. Naast divers plant- en zaaiwerk, brengen ze verschillende zitgelegenheden aan. De deels te dichte kroonlaag van de bomen wordt uitgedund. Zo ontstaan lichte boomweiden. De omgetrokken bomen blijven liggen als spelaanleiding. Kinderen kunnen er inklimmen, hutten mee bouwen, zich erin verstoppen en er indiaantje spelen.

Organisatie en uitvoering

Gemeente Leerdam in samenwerking met Ecoplan.

Toegang en toezicht

Het terrein is vrij toegankelijk, na zonsondergang is de toegang verboden. Behalve het wekelijkse onderhoud door gemeentewerken, is er geen toezicht. Bewoners gebruiken het wandelpad veel om hun hond uit te laten. Vanuit de woningen is beperkt toezicht op het terrein. Als er overlast is, signaleren de omwonenden dit.

Beheer

Gemeentewerken maait nu en dan. Ze controleren elke week het terrein op zwerfvuil en veiligheid.

Kosten aanleg en onderhoud

De realisatie bedraagt fl 294.500,=, inclusief bodemsanering en nieuwe watergang. De kosten voor aanleg en inrichting van het terrein zelf bedragen circa fl 100.000,=. De kosten voor het onderhoud zijn € 2.000 tot 3.000 per jaar.

Veiligheid

In het gebied zelf staan geen speeltoestellen, alleen in het voorgebied staan een paar toestellen. De toegang is op eigen risico, er staat een bordje bij de ingang.

Ervaringen

Het terrein oogt gevarieerd en natuurlijk, er zijn veel bijzondere soorten. Het terrein is een goed voorbeeld hoe spelen en natuur elkaar kunnen versterken.

Er zijn weinig klachten, wat aanduidt dat de huidige gebruikers tevreden zijn. Omwonenden gebruiken het terrein vooral als wandelroute en om hun hond uit te laten.

Kinderen uit de buurt spelen er. Ouders organiseren verjaardagspartijen op het terrein, de school gebruikt het voor natuurkundelessen. En jongeren gebruiken Varsseveld als hangplek.

In de beginfase, de jaren negentig, krijgt de natuurtuin veel aandacht. De laatste tijd verslapt de aandacht voor de natuurtuin en de beleidsdoelen die daarbij horen.

De educatie en het betrekken van vrijwilligers zakt wat weg. Tegenwoordig is het terrein vooral een hondenuitlaatroute, maar kinderen spelen er natuurlijk ook nog steeds.

De hoofdroute blijft open, maar verder raakt het terrein dichtbegroeid. De begrazing door Soay-schapen is een tijdje geleden gestopt, omdat de gemeente dacht dat er teveel weggevreten werd.

De gemeente Leerdam gaat in 2009 het beleid op het gebied van natuur- en speelplekken herzien. De Natuurtuin Varsseveld zal weer meer aandacht krijgen, zodat de oude functies weer (beter) terugkomen. Wellicht komen er dan ook meer van dergelijke natuurspeelterreinen in de gemeente.

Conclusies

Het terrein kent meerdere zones met verschillende ruimtes. Een rondlopend pad verbindt deze ruimtes met elkaar.

De gemeente brengt bij de aanleg bewust verschillen tussen de ruimtes aan (hoog, laag, dicht, open, toegankelijk, ontoegankelijk, nat, droog etc.).

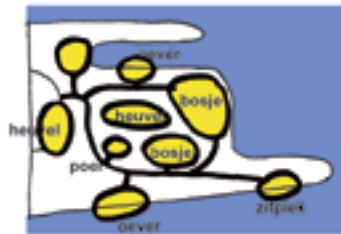
Het voorterrein is heel overzichtelijk en geschikt voor kleinere kinderen. Het achterterrein is, op het pad na, nauwelijks inzichtelijk. Het biedt veel uitdagende en spannende ruimtes om te ontdekken. Het terrein is echter zo dichtgegroeid, dat veel plekken nauwelijks nog te bereiken en bespeelbaar zijn. Dit in combinatie met maar één route en beperkt toezicht, maakt dat men zich op sommige plekken onveilig voelt.

In dit gedeelte zijn geen speeltoestellen aanwezig, alleen omgetrokken bomen dienen als speelaanleiding. Als het terrein niet zo ontoegankelijk was, zou er volop ruimte zijn om eigen invulling aan het spel te geven. Het terrein kan veel uitdagende ruimtes bieden voor allerlei activiteiten. Het aanbod aan los materiaal beperkt zich tot wat van de aanwezige planten afkomstig is.

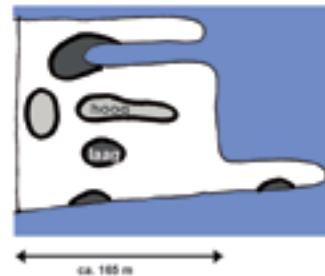
De ontwerper kiest bewust hoge takkenbarrières en bramen om delen van het gebied ontoegankelijk te maken. De natuur kan daar zijn gang gaan. Dit voorbeeld maakt duidelijk dat er voor een avontuurlijk natuurspeelsterrein geen toestellen nodig zijn. Het laat zien dat het openbaar toegankelijk karakter geen probleem hoeft te zijn.

De belangrijkste les is dat je ook bij extensief beheer de ontwikkelingen nauwlettend moet volgen, om te voorkomen dat het zo dicht groeit dat het onbruikbaar wordt.

Ruimte

Reliëf

Veranderbaarheid

Zicht

2.6 GROEN INGERICHTE SPEELTUIN - VOGELWIJK, LEIDEN

Ligging en grootte

De speeltuin Vogelwijk is in 2006/2007 opnieuw ingericht. De speeltuin ligt aan de noordelijke rand van Leiden op de grens met Oegstgeest. Het terrein ligt tussen een weiland en een klein volkstuincomplex en sluit aan één kant aan op een woonwijk. De toegangsweg is alleen voor langzaam verkeer.

Proces

In 2004 treden nieuwe Europese veiligheidseisen in werking. De speeltuin voldoet niet meer aan deze eisen. Vogelwijk moet dicht, of opnieuw ingericht worden. De speeltuin vraagt bij de NUSO, Speelruimte Nederland, een lening van het ontwerp aan. De speeltuin organiseert inspirerende excursies naar andere speeltuinen. Op basis van het voorgestelde ontwerp regelt de speeltuin subsidie en werft sponsorgelden.

Doel

Een prachtige groene speeltuin waarin natuur gecombineerd wordt met traditionele speeltoestellen, zodat er meer kinderen van de speeltuin gebruik maken.

Initiatiefnemer

Het speeltuinbestuur.

Participatie

De speeltuin brengt met een enquête onder kinderen de meest favoriete speeltoestellen in beeld. De speeltuinvereniging betreft de wijk, de leden en betrokken organisaties bij de renovatieplannen. Het bestuur voert samen met vrijwilligers een aantal werkzaamheden zelf uit.

Ontwerp

Suzanne van Ginneken, Designstudio van Ginneken
www.vginneken.com

LEIDEN

Inrichting en ontwerp

De speeltuin heeft verschillende gebieden voor verschillende leeftijden en behoeftes. Het plan integreert de bestaande speeltoestellen zoveel mogelijk in het nieuwe ontwerp. Er is een 'broedplaats' voor kinderen t/m 5 jaar. Dit is een veilige begrensde ruimte met toezicht. Het biedt mogelijkheden tot gevarieerd spel, een waterloop en een kleine heuvel.

Voor kinderen vanaf 6 jaar is er een ontdekkingsgebied met een semi-gecultiveerde uitstraling. Er is een open plek met speeltoestellen en een wat bosachtige begroeiing. Verder is er voor deze leeftijdsgroep het natuurgebied, een ongecultiveerd, wild gebied, met weinig speeltoestellen. Spelen met de natuur staat hier centraal. Het is een glooiend heuvellandschap met een waterpartij, waar een kabelbaan doorheen loopt.

De 'uitvliegplaats' biedt ruimte voor veel beweging en is voor kinderen vanaf 8 jaar. Naast bestaande toestellen, is hier een skysurf geplaatst en een vier persoonsvoetbalveld met kunstgras.

Organisatie en uitvoering

Onder supervisie van de ontwerper verricht DZB Leiden de grondwerkzaamheden (DZB is een gemeentelijke dienst voor arbeidsontwikkeling). DZB Leiden plaatst ook de meeste nieuwe toestellen en verplaatst een aantal bestaande toestellen. De herinrichting duurt 8 maanden, waarvan één maand door zeer slecht weer niet gewerkt kon worden.

Toegang en toezicht

De speeltuin is toegankelijk voor leden. Van niet-leden vraagt de speeltuin een vrijwillige bijdrage. 's Ochtends is de speeltuin open. Er is dan geen toezicht en de toiletten zijn dicht. 's Middags huurt de BSO (buitenschoolse opvang) het gebouw, zij bieden toezicht en de toiletten zijn open. Woensdagmiddag en zaterdagmiddag is er betaald toezicht door de speeltuin zelf.

Beheer

DZB Leiden beheert de speeltuin technisch. De gemeente betaalt het technisch beheer voor een deel. Dit loopt via de

LBS (Leidse Bond van Speeltuinverenigingen). Vrijwilligers van de speeltuinvereniging onderhouden het groen. De speeltuin roept de vrijwilligers regelmatig op.

Kosten aanleg en onderhoud

Het hele project kost € 170.000. Technisch onderhoud kost naar schatting € 5000 per jaar.

Veiligheid

Het verenigingsbestuur heeft een bestuurlijke aansprakelijkheidsverzekering afgesloten bij de NUSO. De speeltuin voorkomt aansprakelijkheid op ongelukken op de speeltuin door te zorgen voor een goede staat van de speeltoestellen en regelmatige controle.

SPEELTUIN - VOGELWIJK **VÒÒR**

SPEELTUIN - VOGELWIJK **NA 1 JAAR**

foto's: Suzanne van Ginneken

Ervaringen

De oplevering valt vaak tegen. Het is zaak er bovenop te zitten, want het animo om na oplevering nog iets te veranderen is gering. Zeker als de rekening is betaald. Sommige leuke natuurlijke dingen als rotspartijen en waterlopen, blijken door langdurig gebruik toch kapot te kunnen gaan. Ook kleine kinderen kunnen met keien schade aanrichten.

Van vandalisme is nog geen sprake geweest. Dat kan ook met de ligging in een goede buurt te maken hebben.

Conclusies

De Vogelwijk in Leiden is een goed voorbeeld van een traditionele speeltuin waarin groen en natuurlijke speelelementen zijn toegevoegd, waardoor een attractieve omgeving voor spel en verblijf is ontstaan.

Op een relatief klein gebied staan speelaanleidingen voor de leeftijden van heel klein tot groot. De speeltuin ken-

merkt zich door een groot vlak en overzichtelijk terrein, met veel speeltoestellen. De zonering van rustig in het zuiden naar actiever in het noordelijke gedeelte zorgt dat de verschillende belangen en behoeftes elkaar niet in de weg zitten.

De beplanting is nog niet volgroeid. De beplanting dient wel de zonering van de verschillende leeftijden en activiteiten-gebieden, maar legt minder nadruk op een ruimtelijke structurering. De landschappelijke en natuurlijke inrichting beperkt zich tot de heuvels in het noordelijke gedeelte. Mogelijkheden voor vrij spel en verandering beperken zich tot de oevers van de waterpartij waar kinderen met zand en water kunnen spelen. Door de combinatie van natuur met speeltoestellen en de beperkte veranderbaarheid is het geen natuurspeeltuin, maar een groen ingerichte speeltuin. Voor wie een volledige natuurspeelplaats een stap te ver is, is dit een goede tussenoplossing.

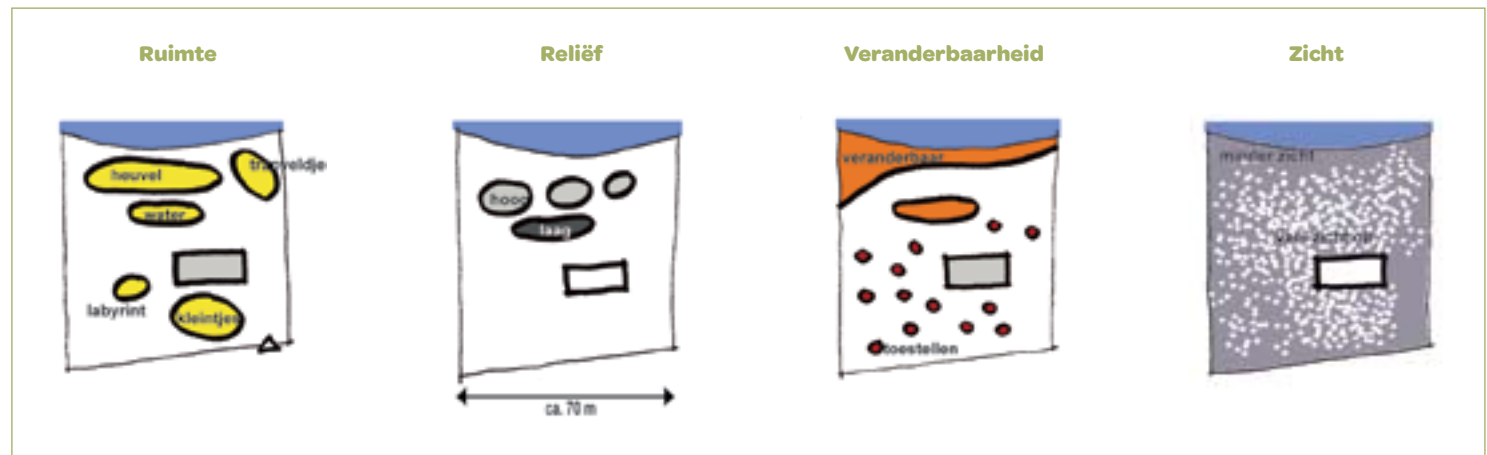

foto: diergaarde Blijdorp

2.7 BEHAVIORAL ENRICHMENT – GORILLA EILAND, DIERGAARDE BLIJDORP, ROTTERDAM

Ligging en grootte

Het terrein van ca. 2200 m² (aanleg 2000) maakt onderdeel uit van de Diergaarde Blijdorp in Rotterdam.

Proces

De oorspronkelijke opzet komt van van architect Sybold van Ravesteyn uit 1941. Eerst wonen er alleen chimpansees in het apenverblijf. Pas in de jaren '70 komen de gorilla's. In de jaren '80 breidt de diergaarde het buitengebied uit met kooi met koepel. Er komt steeds meer kennis van het dierenwelzijn en de inrichting van dierenverblijven. Op basis daarvan besluit Blijdorp om het nog steeds te kleine buitenverblijf van de mensenapen verder uit te breiden en nieuw in te richten. In 2000 legt de diergaarde het nieuwe gorilla eiland aan. Na de ontsnapping van Bokito in 2007 wordt om het terrein een muur geplaatst.

Doel

Het besloten leefgebied moet niet alleen een veilige en gezonde omgeving zijn, het moet bovendien het psychologisch welzijn van de dieren bevorderen door het stimuleren van sociale interactie en het gedrag dat typisch is voor de soort. Het leefgebied moet voldoende gelaagd zijn en een maximale controle van de dieren over hun leefgebied mogelijk maken.

Initiatiefnemer

Het project maakt deel uit van het Masterplan. Diergaarde Blijdorp is initiatiefnemer van het masterplan. Het plan strekt zich uit over vele jaren. Blijdorp spant zich tot het uiterste in om vele investeerders voor dit plan te werven.

Participatie

Het plan is in samenwerking met dierenverzorgers, curatoren, dierenmanagement, educatie en een ecooloog ontwikkeld.

Ontwerp

Diergaarde Blijdorp.

Inrichting en ontwerp

Het ontwerp baseert zich op de richtlijnen voor de inrichting van dierenverblijven en kennis over het gedrag van de dieren. De inrichting richt zich zoveel mogelijk op de behoeften van de dieren. Het is de kunst om een uitgewogen balans te vinden tussen de behoeften van de dieren en de beste manier om de dieren aan het publiek te presenteren. Voor de bezoeker is het net een theater, waar Blijdorp als regisseur licht, perspectief en zichtafstand bewust inzet.

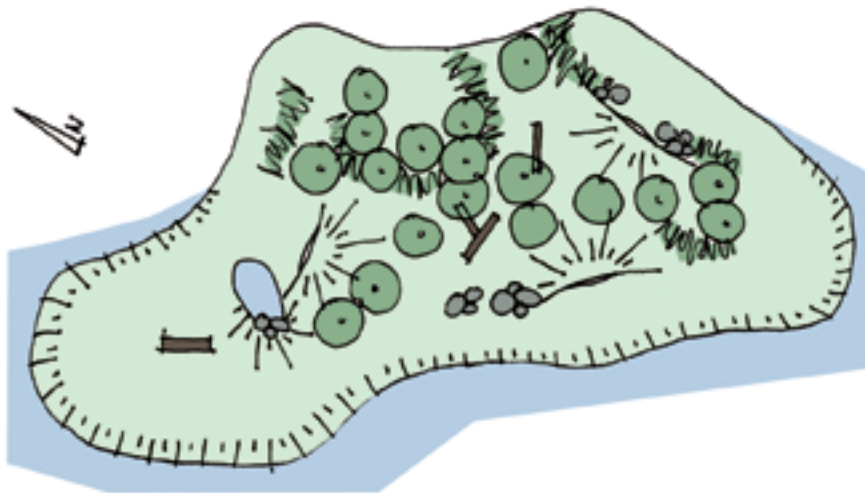
De diergaarde maakt van het gorilla eiland een complexe omgeving. Er zijn plekken met zon en vooral ook met schaduw. Er zijn schuilplekken waar de dieren zich van het publiek terug kunnen trekken (Gorilla's hebben er een hekel aan om aangestaard te worden). Er is ook voldoende mogelijkheid om elkaar uit de weg te gaan. Verder zijn er verhoogde plekken om op te klimmen en te zitten. En veranderbare elementen als een kleine vijver, eetbare planten en een automatisch voedingssysteem waar op verschillende plekken en tijden 'at random'-systeem voeding uitgereikt wordt. Planten en natuurlijke elementen zoals rotsen structureren het terrein. Bewegende elementen zoals lianen, zijn er vooral voor de jongere dieren.

Organisatie en uitvoering

Diergaarde Blijdorp besteedt het grootste deel van de werkzaamheden hieraan. De rest doen de eigen diensten zelf.

Toegang en toezicht

De toegang van de dieren tot het buitenverblijf verandert met de seizoenen. In de zomer zijn de dieren buiten, 's nachts kunnen zij kiezen of ze binnen of buiten willen zijn. In de rest van het jaar is het afhankelijk van het weer of de dieren binnen of buiten zijn.

Vanuit een tussengebied zijn er twee toegangen tot het eiland. Dit om te voorkomen dat een grote gorilla de toegang blokkeert. Ook de dierenverzorger gebruikt deze toegang.

Beheer

De dierenverzorgers onderhouden het terrein, inclusief het groen en de inrichting. De groenafdeling van Blijdorp ondersteunt het onderhoud van het groen en de inrichting. De dierenverzorgers geven de kleine elementen voor de dieren en lopen dagelijks de veiligheidsaspecten na.

Kosten aanleg en onderhoud

Er is geen specifiek budget voor het onderhoud, dit is onderdeel van de zorg voor de dieren.

foto: diergaarde Blijdorp

Veiligheid

Het terrein voldoet aan de richtlijnen voor dierenwelzijn en voor de veiligheid van de bezoekers, die voor dieren-verblijven gelden. Zo mogen er bijvoorbeeld geen losse voorwerpen op het terrein aanwezig zijn of fragiele en instabiele elementen. Omdat gorilla's niet kunnen zwemmen mag het water niet te diep zijn en moeten de oevers vlak zijn.

Ervaringen

De inrichting van het terrein is gebaseerd op kennis van dierenpsychologie en strategieën om deze kennis om te zetten: 'behavioural enrichment'. Blijdorp observeert de dieren en past de inrichting aan. Probleem is dat de kwaliteit van een dierenbestaan niet objectief meetbaar is, een deskundige kan alleen maar een inschatting maken. Het aanpassen van de inrichting is een continu proces, omdat de behoeftes van de dieren met de leeftijd veranderen en ook de samenstelling van de groep altijd in ontwikkeling is. In het begin bleek het lastig voor de dieren om naar buiten te gaan, maar nu gebruiken ze het eiland graag. Een gorilla met een eetstoornis heeft hier zelfs minder last van als hij buiten is.

Door de laatste aanpassing van het terrein (een hoge muur rondom het eiland) hebben de dieren wel meer ruimte, maar hun uitzicht is nu beperkt en de natuurlijke ventilatie is minder. Mogelijk wordt het eiland verhoogd om dit probleem te verhelpen. Verder wil Blijdorp volgend jaar proberen nog een andere kleine apensoort op het eiland te huisvesten.

Onderzoek toont aan dat gorilla's ruimtelijke complexiteit waarderen. Het tactiele contact met de omgevende structuren is voor hun van groot belang, net als de mogelijkheid om een intiem plekje te vinden. Het zelf keuzes kunnen maken in het gebruik van de verschillende ruimtes levert een belangrijke bijdrage aan hun welzijn. Ook het gedrag van bezoekers is te beïnvloeden door de manier waarop de dieren gepresenteerd worden. Een natuurlijk vormgegeven omgeving voor de dieren en ook voor de bezoekers heeft een positieve werking op het gedrag van allebei. (Hoff and Maple, 1995).

Conclusies

Het buitenverblijf van de mensapen van de diergaarde Blijdorp laat zien dat vanuit een andere invalshoek (dierenwelzijn, veiligheid bezoek) al langer heel bewust gewerkt wordt aan de inrichting van natuurlijke terreinen. De kennis over de behoeftes en het gedrag van dieren en de voordelen van een natuurlijke inrichting op het welzijn van de dieren worden bewust bij de vormgeving van de terreinen gebruikt. Er bestaat een wereldwijd netwerk van deskundigen. Er is veel onderzoek om deze kennis verder uit te bouwen. Natuurlijk vormgegeven terreinen ('zachte' architectuur) hebben onverwachte krachten. Ze vergroten het welzijn van dieren, bieden de meeste kans dat een dier zijn behoeftes bevredigd (ook behoeftes die voor de dierhouder niet eens inzichtelijk of bekend zijn) en zelfs de bezoekers gaan zich er beter door gedragen.

De terreinen hebben een bepaalde complexiteit nodig die nieuwsgierig maakt en uitdaagt om te ontdekken. De kwaliteit van de ruimte is daarbij belangrijker dan de kwantiteit. Zicht vanuit verschillende perspectieven provoceert de nieuwsgierigheid. De kwaliteit van een terrein neemt dus toe als het meerdere perspectieven heeft zoals boven water, onder water, vanuit de boomkroon, vanuit het maai-veld, uit een hol etc. Ook grote bewegingen als op-, af- en overheenklimmen prikkelen de nieuwsgierigheid en de drang tot ontdekking. Naast gedifferentieerde niveauverschillen zijn ook vlakke gebieden nodig om te zitten of slapen. Het is goed om gebieden met zon en met schaduw te hebben, zodat de dieren kunnen kiezen.

Een goed opgezet 'environmental enrichment program' heeft dus verschillende gezondheidseffecten voor de dieren. Dieren krijgen de mogelijkheid voor soort-typisch gedrag en worden uitgedaagd tot meer beweging (Baer, 1998).

Het inrichten en realiseren van speelnatuur is complex. Het gaat om de condities van de plek zelf, de behoeftes en belangen, om regels, om technieken, om gebruik, beheer en onderhoud. Het is altijd maatwerk, want de ene plek is de andere niet en de randvoorwaarden verschillen steeds.

NATUURSPeelZONE IN HET BALIJBOS, ZOETERMEER

2.8 CONCLUSIE VOOR SPEELNATUUR

Het inrichten en realiseren van speelnatuur is complex. Het gaat om de condities van de plek zelf, de behoeftes en belangen, om regels, om technieken, om gebruik, beheer en onderhoud. Het is altijd maatwerk, want de ene plek is de andere niet en de randvoorwaarden verschillen steeds. Dat maakt het lastig met kant-en-klare oplossingen te komen. Of standaarden te ontwikkelen die zo overal toegepast kunnen worden.

Het ontwerpen van kwalitatief goede speelnatuur is een opgave voor een deskundige en ervaren ontwerper. Naast ruimtelijk vermogen en kennis over natuurlijke terreininrichting en planten, is het ook belangrijk dat de ontwerper zich in het perspectief van de gebruikers kan verplaatsen. Het gaat immers om kinderen, die ruimte, groen, spelen en schaal heel anders beleven dan volwassenen.

De ruimtelijke en sociale context

Ontwerpen kan pas beginnen als de fysieke en sociale randvoorwaarden goed in beeld zijn. De ruimtelijke randvoorwaarden gaan over de fysieke gegevens van de locatie zelf en over de context van de locatie.

Fysieke gegevens zijn de morfologie van de plek, de aanwezige beplantings- en grondstructuren, de bodem zelf en de condities ter plekke zoals bijvoorbeeld bezonning. De fysieke context betreft vooral de inbedding van de locatie in het grotere geheel, de toegankelijkheid, de aansluiting

of inbedding in bestaande ruimtelijke (groen)structuren of een combinatie met andere functies.

Het is goed om je de vraag te stellen hoe passend de speel-natuur is voor de beoogde locatie. In een binnenstedelijke context kan staal en beton soms natuurlijker zijn dan ruige natuur. Je kunt uitdagend speel- en bewegingsland-schappen op heel verschillende manieren vormgeven, zoals bijvoorbeeld het skatepark op de Westblaak in Rotterdam laat zien. In het centrum van een stad past speelnatuur beter in een beschermd binnengebied, of als onderdeel van een stadspark.

Naast de ruimtelijke context speelt ook de sociale context mee. Het gaat om belangen van betrokkenen, omwonenden en gebruikers. En om de manier hoe deze bij het proces betrokken worden. In de voorafgaande voorbeelden is dat op heel verschillende manieren gebeurd. Dat heeft zijn weerslag op het proces en de inrichting.

Je moet je daarbij afvragen hoe vanzelfsprekend speelnatuur is voor de beoogde gebruikers of andere belanghebbend; niet iedereen heeft wat met speelnatuur. Vooral ouders zijn belangrijk. Als zij weinig waarde aan speelnatuur hechten, dan is openbaar toegankelijke speelnatuur zonder toezicht en activiteiten misschien niet geschikt voor deze plek. Speelnatuur met weinig voorgeprogrammeerde toestellen kan door sommigen worden opgevat als het onthouden van mooie en dure speeltoestellen. Dus speelnatuur (vooral zonder beheer en toezicht) moet en kan niet overal. (zie hiervoor ook hoofdstuk 4).

Sowieso is bij het omschakelen naar ecologisch groenbeheer het draagvlak van het publiek wezenlijk. Uit de praktijk blijkt dat ecologisch groenbeheer vooral in het begin het gevoel kan oproepen dat er minder aan het onderhoud gedaan wordt. En dat het groen verloedert. Het is belangrijk bewoners voor te lichten, ze mee te nemen in de ontwikkeling

en ze tijd voor acceptatie te gunnen. Op de ene plek gaat dat makkelijker dan op de andere. Bij de Varsseveld in Leerdam was het gemakkelijk, omdat er geen traditioneel groen was.

Naast verschil in draagvlak voor natuurontwikkeling, speelt er verschil in behoeftes. Niet alle gebruikers willen hetzelfde. Ga dus voor je positionering en inrichting na welke groepen je met welk aanbod wilt bereiken. Wat zijn de toekomstige gebruikers, hoe komen zij daar, met wie komen ze er, hoe gebruiken zij ruimte en wat zijn hun verwachtingen?

Een ander belangrijk aspect is het beheer van de speelnatuur. Kijk ook hierbij goed naar de ruimtelijke en sociale context. Zo kent bijvoorbeeld de speeltuin Vogelwijk in Leiden in een nette buurt veel betrokkenheid van leden en actieve vrijwilligers. De Speeldernis in Rotterdam grenst niet direct aan een buurt. Daar moeten mensen anders bij de speeltuin betrokken worden. Op plekken als de Stellenbos in Pendrecht is het nog de vraag of de omwonenden het idee van speel-natuur vanzelfsprekend omarmen. Als dat niet gebeurt, is er meer begeleiding en toezicht nodig. De afgenomen betrokkenheid van de omwonenden bij het Varsseveld in Leerdam en het geringe onderhoud zorgen ervoor dat het terrein zijn potenties niet waarmaakt. Van de goede ruimtelijke inrichting zou je een hoger gebruik verwachten.

Soms kan koppeling aan een bestaande inrichting uitkomst bieden. Of de combinatie met ander spel- of sportaanbod. Verschillende dingen kunnen elkaar versterken. Voorbeelden daarvan zijn de Woeste Weide in Sliedrecht (in een openbaar park in combinatie met een kinderboerderij) en Plan West in Amsterdam (in een gesloten binnenterrein in combinatie met sportvoorzieningen en een gewone speeltuin). Vooral bij openbare gebieden zonder toezicht is een koppeling aan een andere trekker handig (Reidl, Schemel, Blinkert 2005).

*Het gaat om belangen van betrokkenen, omwonenden en gebruikers.
En om de manier hoe deze bij het proces betrokken worden.*

Het gaat niet alleen om het plannen van speelnatuur. De mogelijkheden voor de implementatie in de sociale context moeten vooraf bekend zijn. Dus moet naast de financiering van de inrichting van speelnatuur zelf, vooral ook het beheer en onderhoud, de nazorg (zie hier ook voorbeeld CNME hoofdstuk 5) goed geregeld zijn. Investeren in inrichting terwijl er onvoldoende middelen voor het vervolg zijn, is weinig zinvol.

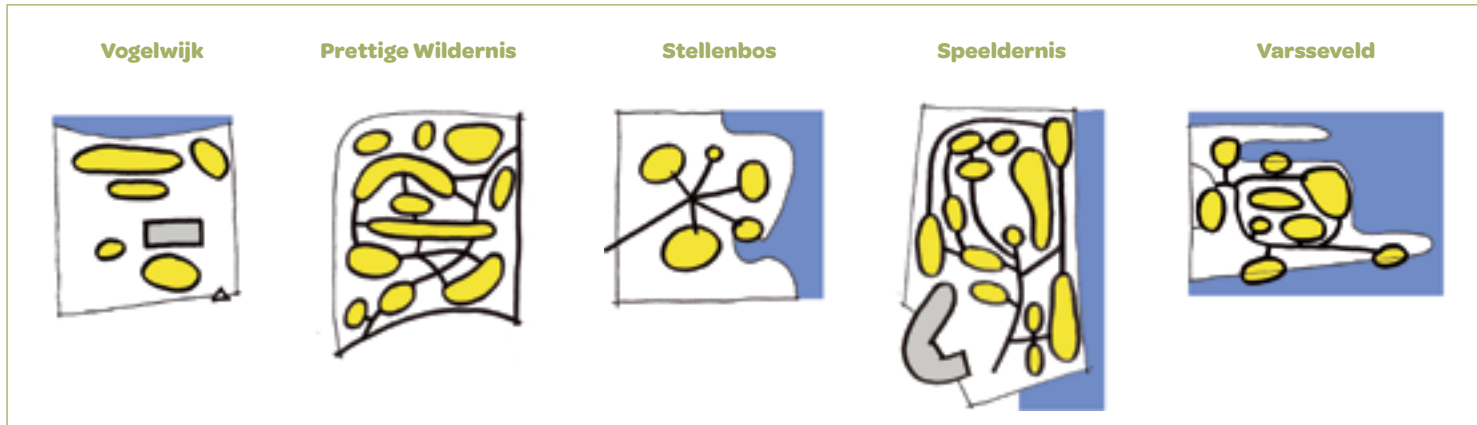
2.8.1 Kwaliteitscriteria voor speelnatuur

Het serieus kijken naar de randvoorwaarden helpt om te bepalen of en zo ja welk type speelnatuur toegepast kan worden. De randvoorwaarden en de complexiteit bepalen ook welke locatie geschikt is. De verschillende kwaliteitscriteria zoals de ruimtelijke opbouw, het reliëf, de veranderbaarheid en het zicht bieden een kader voor de inrichting van speelnatuur.

Ruimtelijke opbouw

De voorbeelden laten zien dat bij de inrichting van speelnatuur de ruimtelijkheid van de inrichting centraal staat. Bij een huis is het slim en heel gewoon om na te gaan in welke ruimte je wat wilt doen, en hoe de kamers zich onderling verhouden. Dat zou je bij een speellandschap precies zo moeten doen.

De ruimtelijke vlekken op de tekeningen staan voor verschillende ruimtes en behoeftes. Het perspectief van kinderen is anders dan die van volwassenen. De ooghoogte is lager, ruimtelijke grenzen krimpen, bereik en afstand zijn voor kinderen sneller reusachtig. Ook de beleving is anders. Volwassenen nemen vooral waar met hun hoofd, kinderen met hun lichaam. Kinderen ervaren zintuiglijk en proefondervindelijk. Daarom is het directe, voelbare, zichtbare en veranderbare belangrijker dan dingen die verder weg zijn, later komen, groter, duurder, abstracter en meer onveranderbaar zijn (zie ook hoofdstuk 1 en 3). Iedere ruimte kan een andere sfeer hebben, het kan koud, warm, nat, droog, zacht, hard, zandig, modderig, glibberig, zandig, rustig of druk zijn. Het kan hoog of laag zijn, het kan lekker ruiken, maar ook stinken. Het is morgen anders dan vandaag.

Ruimtelijke opbouw van de vijf onderzochte locaties

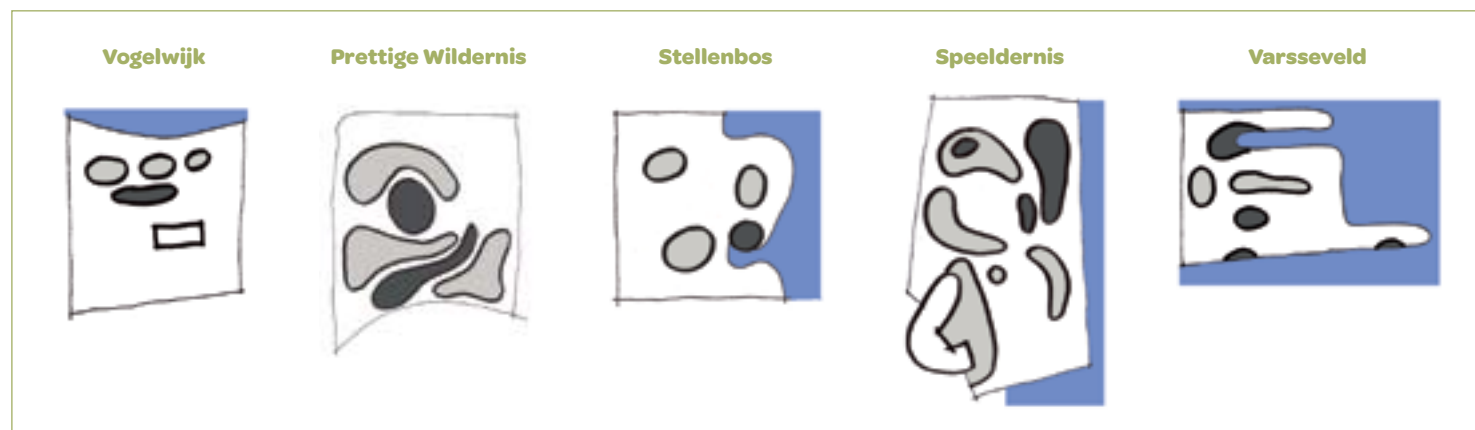
In praktische termen: hou bij de inrichting rekening met de aard van het spel, scheid gebieden met veel activiteit en beweging af van rustigere gebieden voor fantasiespel. Laat de grootte en de schaal afhangen van de leeftijd van het kind. (Voor een baby is 'een druppel water' al interessant, voor grotere kinderen moet het een flinke waterpartij zijn, zie ook hoofdstuk 3). Ga bewust om met de bezonning en de mate van toezicht. Ook de toegang van het gebied heeft een bewuste plek in het ontwerp en de ruimtes moeten onderling een goede verbinding hebben. Een gebied wordt interessanter, als er meer verschillende routes mogelijk zijn. Dan ontstaat bijvoorbeeld de mogelijkheid bepaalde ruimtes te mijden. Zo gebruiken de kinderen het fijnmazige netwerk van paden in de Speeldernis in Rotterdam voor allerlei soorten spel. De opzet van de Stellenbos in Rotterdam Pendrecht biedt daar, ook vanwege de omvang van het gebied, minder mogelijkheden voor. Bij het Varsseveld in Leerdam is door de dichte begroeiing eigenlijk alleen de hoofdroute nog te gebruiken.

Laat bij de inrichting ruimte over voor het groeien van planten en bomen. De ruimtelijke werking van groen moet kunnen groeien. De ontwerptekeningen kunnen best de

volgroeide situatie laten zien, terwijl je met niet volwassen planten en bomen begint. In de wat lege niet volgroeide beginfase kun je tijdelijk attracties en elementen inzetten om toch ruimtelijke werking te krijgen. Dit stimuleert ook het gebruik van het gebied.

Reliëf

Een van de belangrijkste aspecten bij de inrichting van speel-natuur is het modelleren van het terrein. Hoogteverschillen structureren de ruimte van een terrein en voegen een extra dimensie (hoog/laag) toe, die kinderen tot beweging uitdaagt. Afhankelijk van de leeftijd (zie ook Ontwerpwijzer speelnatuur in hoofdstuk 6) kunnen de niveauverschillen extremer worden. Voor kleine kinderen is een licht golvend landschap al een uitdaging, maar voor grote kinderen wordt een heuvel pas vanaf 3 meter interessant. Vanaf een heuvel is er uitzicht en overzicht, een dal daarentegen is meer beschermt, biedt ruimte om je te verstoppen. Door de niveauverschillen is het totale gebied niet meer direct overzichtelijk, wat het spannender en uitdagender maakt en waardoor het ook daadwerkelijk groter wordt en lijkt. Het maakt dat er meer te ontdekken valt dan op een vlakte.

Reliëf van de vijf onderzochte locaties

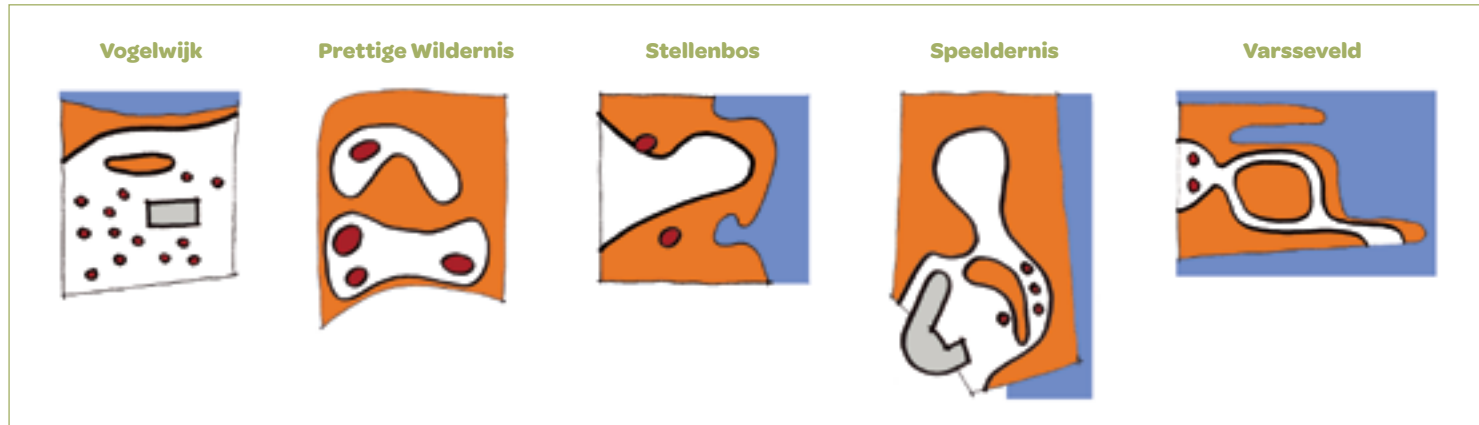
In een op zich plat (polder)landschap is het een uitdaging voor de ontwerper om niveauverschillen op een manier toe te passen die nog als natuurlijk en vanzelfsprekend ervaren wordt. Hier kan onderzocht worden of traditionele landschapspatronen, zoals dijk en sloot, ingezet kunnen worden.

Veranderbaarheid

Kinderen moeten de mogelijkheid hebben om actief in hun omgeving in te kunnen grijpen, zich deze eigen te maken, dingen te veranderen en anders in te richten. Zij moeten hun omgeving letterlijk begrijpen om een voorstelling van de dingen, hun lichaam en de onderlinge relaties te kunnen ontwikkelen. Een kind moet door zijn eigen handelingen spel- en bewegingssituaties kunnen veranderen. Daarom is het belangrijk dat er voldoende onbepaalde ruimte is, die de kinderen zelf veranderen en die zij zich door het spel eigen maken. Zo komen de kinderen met hun spel in een 'flow'. Ze gaan helemaal in hun spel op. Het resultaat van hun bezigheden is zichtbaar. Bij speeltoestellen is dat in mindere mate mogelijk. Daarom zetten ontwerpers ze vooral in voor bepaalde bewegingen, zoals bijvoorbeeld schommelen en glijden.

Naast veranderbare ruimte, zoals bijvoorbeeld een grote zandspeelplek, een bos waar je hutten kunt bouwen, en een watergang die te veranderen is, is het ook belangrijk dat er voldoende losse materialen zijn.

De richtlijn voor speelnatuur is dat minimaal 20% van de oppervlakte door gebruikers is te veranderen. Voor toestellen/meubilair/voorzieningen zou niet meer dan 20% van de ruimte gereserveerd moeten zijn. Zo is bij het natuurspeelterrein Varsseveld het pad door het terrein het enige bepalende element en kan de rest van het terrein voor vrij spel gebruikt worden. De speeltuin Vogelwijk in Leiden is het tegenovergestelde, daar is alleen de oever en de achterkant van de heuvels geschikt voor vrij spel en verandering. Maar ook een leuk natuurlijk ingericht terrein als de Woeste Weide in Sliedrecht, waar bijna geen speeltoestellen staan, biedt nauwelijks ruimte voor verandering. Alle watergangen staan daar vast en zijn niet te veranderen. Dit biedt leuk waterspel, maar is niet het soort spel waar speelnatuur op gericht is.

Ruimte voor vrij spel en verandering (oranje) en toestellen (rood) op de vijf onderzochte locaties

Zicht

Zicht geeft een veilig gevoel. Ouders moeten vooral op kleine kinderen goed zicht hebben. Hier kunnen wel kleine verstopelementen staan. (Zie ook ontwerpwijzer speelnatuur in hoofdstuk 6). Naarmate kinderen ouder worden, moeten er meer ruimtes zijn waar kinderen zich terug kunnen trekken en waar ze dingen kunnen doen zonder het directe toezicht van volwassenen. Het gaat om gedoseerd toezicht: ouders weten bijvoorbeeld dat de kinderen achter de heuvel zitten, maar kunnen ze niet direct zien. (Als de kinderen via die achterkant van de heuvel het speelterrein ongezien kunnen verlaten, dan faalt het toezicht). Daarnaast vragen oudere kinderen ook om ruimtes, waar ze zich juist bewust presenteren.

De Speeldernis en het Varsseveld delen het terrein duidelijk in: er is voor kleintjes een plek met goed toezicht, de rest van het terrein kent verschillende gradaties van zicht.

Ook Vogelwijk kent een apart gedeelte voor de kleintjes, maar hier is de speeltuin in zijn geheel heel overzichtelijk. De Stellenbos is pas aangelegd en daardoor nog heel overzichtelijk.

Omdat er geen geregeld toezicht is, is de sociale controle bij openbare speelnatuur bijzonder belangrijk. Bij de Prettige Wildernis is vooral goed zicht op de gebieden langs de doorgaande fiets- en looproutes en vanuit de aangrenzende woongebieden. De sociale controle is bij het Varsseveld minder. Het gebied grenst aan drie kanten aan het water, de bebouwing ligt op afstand en het ondoordringbare groen biedt nauwelijks zicht.

Zichtbaarheid op de vijf onderzochte locaties

NATUURSPLEELPLEK BIJ OBS BLOEMHOF, ROTTERDAM

NATUURSPeelZONE BIJ DE PRETTIGE WILDERNIS, GENT

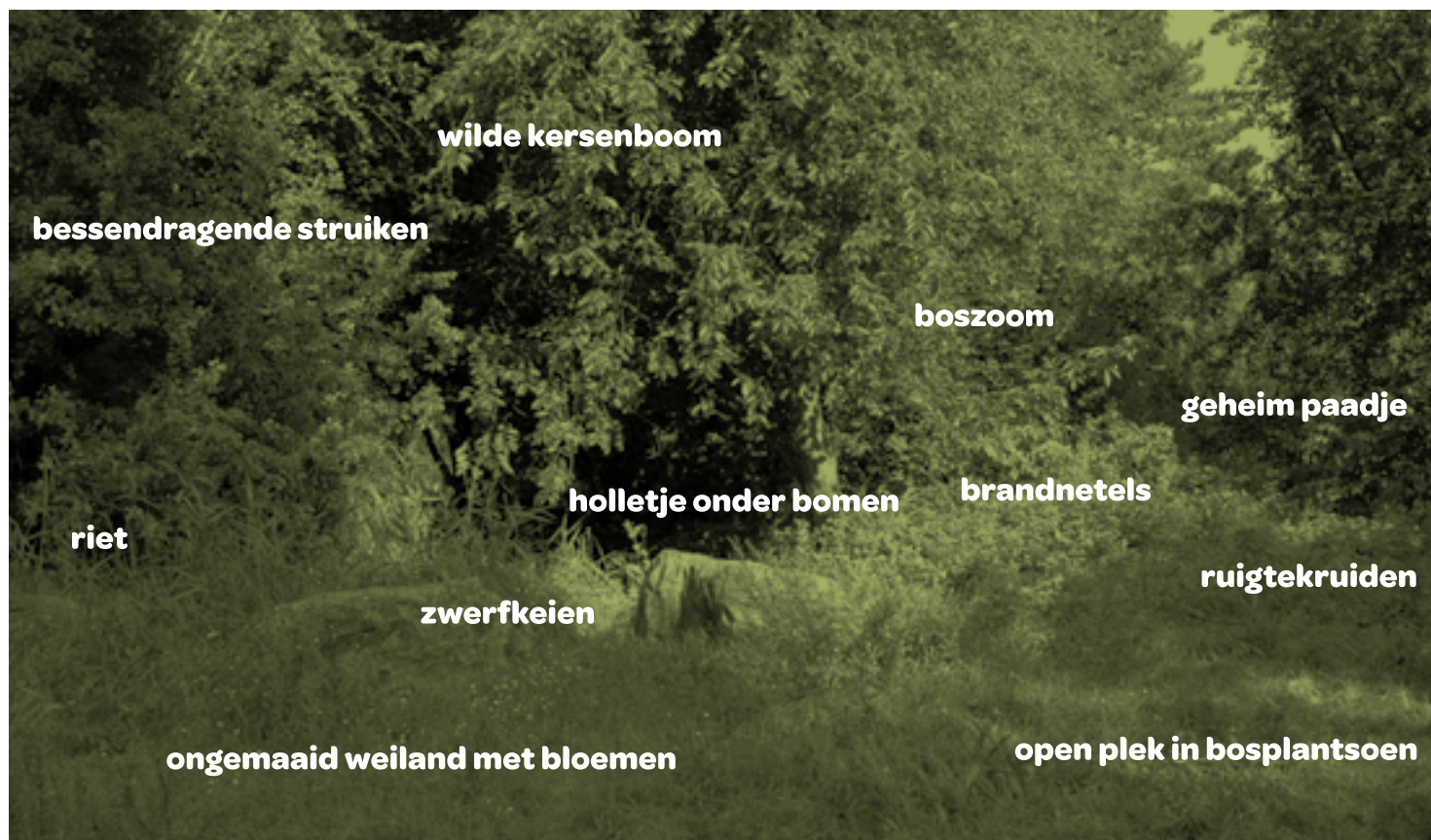
NATUURSPeelPLAATS STELLENBOS, ROTTERDAM

NATUURSPEEL *TUIN* DE SPEELDERNIS, ROTTERDAM

NATUURSPEEL *TERREIN* NATUURPARK VARSSEVELD, LEERDAM

2.8.2 Verdere uitwerking

De voorgaande kwaliteitscriteria vormen het kader voor de inrichting van speelnatuur. De gedetailleerde inrichting kan met behulp van de Patterns speelnatuur en de Ontwerpwijzer speelnatuur (zie hoofdstuk 6) uitgewerkt worden.

Belangrijk is de samenhang tussen de verschillende onderdelen. Speelnatuur is een geheel. Het is geen onsamenhangend vlekkenplan van losse onderdelen die zo effectief mogelijk op het terrein geplaatst worden.

Vaak zijn de werkzaamheden moeilijk in een bestek te vatten. Hou er dus rekening mee dat er tijdens de aanleg nog ruimte moet zijn om op onvoorziene nieuwe omstandigheden in te spelen. Zo'n werkwijze vraagt veel van de uitvoerder, begeleider en ontwerper. Het is verstandig de ontwerper ook de aanleg te laten begeleiden. Ontwerper en uitvoerder moeten twee handen op één buik zijn.

Kinderen hebben over het algemeen geen thema's nodig om te kunnen spelen. Er komt meer ruimte voor eigen invulling als het ontwerp minder vooringenomen is. Dit geldt ook voor esthetische opvattingen. Zorgvuldigheid van de uitvoering is veel belangrijker dan een hip design of een avontuurlijk thema. Het gaat bij zorgvuldigheid om de details. Zorgvuldig is iets anders dan netjes.

Kinderen houden van een natuurlijke omgeving waar ze van alles kunnen doen. Hoe meer de natuur de ruimte krijgt, hoe avontuurlijker de omgeving voor de kinderen in principe wordt. Varsseveld in Leerdam laat zien dat er een zekere bovengrens aan zit. Daarboven wordt het terrein alleen maar ontoegankelijker als het nog natuurlijker wordt.

Ten slotte moet het onderhoud afgestemd zijn op de inrichting (zie ook Onderhoudsontwikkelingsplan hoofdstuk 6). Het ontwerp van speelnatuur laat zich niet dicht timmeren. De natuur ontwikkelt zich steeds verder, soms ook onverwachts. Het onderhoud en ontwerp moet daar flexibel op kunnen inspelen.

Soms veranderen de gebruikers of pakt het spel anders uit dan gedacht. Het ontwerp moet aangepast kunnen worden aan en het onderhoud moet flexibel kunnen omgaan met voortschrijdende inzichten.

NATUURSPEELPLEK KINDEROPVANG FREIBURG

HOOFDSTUK 1

Beltzig G. Child-like, Childish, Child-friendly: is there such a thing as children's aesthetics? www.beltzig-playdesign.de

Day C (2007). *Environment and Children* (2007), Oxford

Guenther H de (2008). In: *Kinder und Natur in der Stadt*, BfN-Skripten, Schemel HJ en Wilke T, Bonn.

Herz O (1996). KINDERleben RECHTE, in *Die Grundschriftzeitschrift* 1996, S. 4/5, Friedrich Verlag, Seelze/Velber. www.otto-herz.de/kinderrechte
Rotterdamse Jongerenraad (2007). Groen en speelruimten advies. Een advies aan B&W en gemeenteraad van Rotterdam. RJR.

SmartAgent Company (2008). Groenbeleving Rotterdam. In opdracht van gemeente Rotterdam. Leusden

Steeemers M. (2006). Vrij spel. Interne notitie Dienst Sport en Recreatie, Rotterdam

Visser BM, de Baaij GBJ, Bouwens S (2008). Speelnatuur en veiligheid. Richtlijnen voor terreinbeheerders. In opdracht van Ministerie van LNV, directie Natuur.

HOOFDSTUK 2

Baer J.T. (1998). A veterinary perspective of potential risk factors in environmental enrichment. In *Second Nature, Environmental Enrichment for Captive animals*, ed. D.J. Sheperdson, J.D. Mellen, and M. Hutchins., 277-301

Berg A van den/Berg M van den (2001). Van buiten wordt je beter. Alterra Jaarboek 2001, Wageningen

Day, C (2007). *Environment and Children*. Oxford Elsevier Ltd.

Beltzig, G. Child-like, Childish, Child-friendly: is there such a thing as children's aesthetics? www.beltzig-playdesign.de

Blinkert, B (1993). *Aktionsräume von Kindern in der Stadt*. - Freiburg (FIFAS)

Both, K/Jansen P (2008). Wilde mogelijkheden: Het beheer van speelnatuur. In: Groen, januari 2008, www.vakbladgroen.nl/1800_Groen_06-10_C_p1_LR.pdf

Hoff M/Maple TR (1995). "Post-Occupancy Modification of a Lowland Gorilla Enclosure at Zoo Atlanta". *International Zoo Yearbook*. 34:153-160

NÖ Familienreferat (2007), *Das Spielplatzbuch für Niederösterreich*, St. Pölten

Pappler M/Witt R (2001). *NaturErlebnisRäume, Neue Wege für Schulhöfe, Kindergärten und Spielplätze*. Kallmeyer Seelze-Velber

Reidl K/Schemel HJ/Blinkert B (2005). *Naturerfahrungsräume im besiedelten Bereich – Ergebnisse eines interdisziplinären Forschungsprojekts*. Nürtinger Hochschulschriften Nr. 24

Schemel HJ/Wilke T (ed.) (2008). *Kinder und Natur in der Stadt Spielraum Natur: Ein Handbuch für Kommunalpolitik und Planung sowie Eltern und Agenda-21-Initiativen*, Bundesamt für Naturschutz, BfN – Skripten 230, Bonn

Verboom, J (2005). *Kinderen en de natuur*, Ouders Online - www.ouders.nl/mdiv2005-natuur.htm

Worstell C/Fiby M (ed.) (2003). *Reconciling User Needs in Animal Exhibit Design*. Gorilla Exhibits as a Case Study. ZooLex Zoo Design Organization. Vienna, Austria.

COLOFON

Opdrachtgever

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit;
directie Kennis
Projectbegeleiding:
Ellen Reuver en Marie-Thérèse Lammers

ONDERZOEK

De Speeldernis

Sigrun Lobst
Landschapsarchitect, coördinator Speeldernis
Margit Schuster
Stedenbouwkundige, bestuur Speeldernis
Suzanne Borgharts
Ontwikkelingspsycholoog, projectmedewerker Speeldernis

GGD Rotterdam-Rijnmond

Josine van den Bogaard
Senior beleidsadviseur Gezond bouwen en wonen
Jennie Odink
Medisch milieukundig adviseur

Wageningen Universiteit en Research Centrum, Expertisecentrum Gezondheid, Landbouw en Groen

Lenneke Vaandrager
Universitair hoofddocent Gezondheid en Maatschappij
Mariëtte Custers
Omgevingspsycholoog / onderzoeker
Dorit Haubenhofers
Scientist Agriculture, Care and Health

Klankbordgroep

Rob Aartsen
Gemeentewerken Rotterdam
Magda Bannink
Werkgroep 'Het Groene Spoor', Amersfoort

Henk Blijendaal
NUSO Speelruimte
Annemiek Fontein
Dienst Stedenbouw, Wonen en Verkeer, Rotterdam
Marie-Thérèse Lammers
Directie Natuur, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Willy Leufgen
Netwerk Springzaad, Stichting Oase
Ellen Reuver
Directie Kennis, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Marlyns Schild
Beleidsmedewerker gemeente Houten
Frank van Suchtelen
All Round Communications

Met dank aan

Jean-François Van den Abeele
Fris in het Landschap, Gent
Kees van den Aarsen
Secretaris Speelruimtevereniging Vogelwijk Leiden
Magda Bannink
Werkgroep 'Het Groene Spoor', Amersfoort
Sjanine Dingelhoff en Magriet van der Linden
OBS Bloemhof, Rotterdam
Machiel van Dorst
Universitair hoofddocent Environmental design, TU Delft
Marieke van Esch
Grafisch vormgever en betrokken bij de Avontuurtuin Stellenbos
Suzanne van Ginneken
Ontwerpstudio van Ginneken
Angela R. Glatston
Curator diergaarde Blijdorp, Rotterdam
Paul Janssen
CNME Maastricht, Planning Ecologisch beheer
Marcel de Jong
Thuis op Straat Charlois, Rotterdam
Hüseyin Kalyoncu
Gemeente Schiedam
Gina Kranendonk
Fotograaf & Horticultureel onderzoeker
Marianne Labre
Speelruimteambtenaar Gent

Hans van der Lans
Ecoplan Natuurontwikkelingen
Bettina Marx
Projektgruppe "Naturerlebnisraum am Bächle"
Hans Pijls
Buitenkans participatieve groenprojecten
Marjolein Steemers
dienst Sport en Recreatie, Rotterdam
Jan Stolk
Projectleider Natuurspeelplaatsen, Gemeente Amersfoort
Paulien van Straten
Student Gezondheid en Maatschappij, WUR
Cees Uittenbogaard
Gemeente Leerdam

Inhoudelijk advies:

Klaas Huls

Tekstredactie:

Josien Stehouwer, Josine van den Bogaard, Suzanne Borgharts

Omslagfoto

Sigrun Lobst

Foto's en ander beeldwerk

Van de projectgroep, anders zie onderschriften

Druk

Haasbeek

Vormgeving

StudioSpas, Rotterdam
www.studiospass.com

Uitgever

Uitgeverij Jan van Arkel
Griffoek 151, 3514 JK Utrecht
telefoon: +31 30 273 18 40
e-mail: info@janvanarkel.nl
zie ook www.hetlaatstekindinhethetbos.nl

© 2009

SPEEL NATUUR IN DE STAD

HOE MAAK JE DAT?